

DUMITRU DOBREV

PROCEDURA CIVILĂ
ÎN MOLDOVA
ÎN ZORII MODERNITĂȚII
(1831-1866)

De la Regulamentul Organic
la Constituția de la 1866

Editura
Stamangiu
2022

CAPITOLUL I. ORGANIZAREA JUSTIȚIEI ÎN MOLDOVA, DUPĂ INTRODUCEREA REGULAMENTULUI ORGANIC

Secțiunea 1. Structura instanțelor judecătorești civile

Capitolul VIII din Regulamentul Organic cuprindea reglementări sistematice pentru organizarea justiției în Moldova. Aceste norme constituiau o adevărată revoluție față de situația anterioară anului 1832, prin principiile care au stat la baza lor: principiul separației puterii judecătorești de cea administrativă (art. 279 ROM^[1]), principiul inamovibilității magistraților (art. 284, 285 ROM), principiul autorității lucrului judecat (art. 364 ROM), cel al laicizării justiției (art. 299 ROM).

Nu mai puțin important este interesul legiuitorului pentru scurțarea cursului judecății și soluțiile avute în vedere pentru aceasta (art. 309 ROM)^[2].

Regulamentele Organice distingeau două categorii de instanțe judecătorești: ordinare și extraordinare, în prima categorie intrând

^[1] Articolul 279 ROM corespunde cu art. 212 ROV, ambele având o formulare cvasi identică „*Împărțirea între puterea administrativă și cea judecătorească, fiind cunoscută de neapărată pentru buna orânduială la regularisirea pricinilor și pentru închizăsuirea driturilor (...) aceste două ramuri vor fi de acum cu totul deosăbite*”; a se vedea, pentru detalii, R.C. ROGHINĂ, *op. cit.*, pp. 119-120.

^[2] I. CETERCHI ȘI COLAB., *Istoria dreptului românesc*, vol. II, partea I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, p. 174.

instanțele civile, iar în cea de-a doua instanțele militare și cele ecleziastice.

Instanțele civile, la rândul lor, puteau fi cu competență generală^[1] sau specială, din a doua categorie făcând parte „giudețele sătești” (art. 319 ROM), numite și „giudețe de împăciure”, și „tribunalul de comerț” (art. 333, 334, 341 ROM).

Giudețul sătesc se înființează în fiecare sat cu parohie, fiind compus din preotul satului și trei jurați aleși pe un an de obștea satului „din oamenii cei mai cu socoteală și mai cu minte”, din cele trei stări: fruntași, mijlocași și codași, ce judecau în zilele de sărbători și duminici, după liturghie, în casa preotului, „pricini neînsemnate, ca acele de ispășire, de stricăciuni prin ogoară, prin grădini, fînețe, de simbrăluire, de mici tocmele, de împrumuturi, de mici gîlcevi și alte de aceste mărunte”^[2].

Reclamantul nu se putea adresa judecătoriei de ținut, decât făcând dovada că împăciuirea nu a reușit. Hotărârile în pricinile a căror valoare nu trecea de suma de 15 lei erau aduse la împlinire de vornicul satului, cu știrea și aprobarea stăpânului moșiei (în satele de clăcași – *n.a.*). Dacă valoarea pricinii trecea de 15 lei și una dintre părți nu era mulțumită de hotărârea juraților satului, i se acorda un termen de 10 zile pentru a introduce acțiune la judecătoria de ținut.

Făgăduințele de zestre, precum și împrumuturile de bani între săteni trebuiau declarate juraților „pentru ca să lipsască tăgăduirile și giurămînturile între dînșii. Pentru toate cercetările și hotărârile

^[1] Vezi *infra*, p. 9.

^[2] *Manualul administrativ al Prințipatului Moldovei*, tomul II, Buciumul Român, Iași, 1855-1866, p. 676.

nici o para nu are a se da, nici împlineală, nici cheltuieală, nici gloabă, decît numai hîrtia pentru facerea înscrisului”.

Secțiunea a 2-a. Instanțele civile ordinare

Instanțele civile ordinare, cu competență generală asupra tuturor cauzelor civile erau de trei grade:

- a. Judecătoria (Tribunalul) de ținut;
- b. Divanul de Apel;
- c. Divanul Domnesc.

2.1. Judecătoria (tribunalul) de ținut

Judecătoriile (tribunalele) de ținut s-au înființat câte una în fiecare din cele 16 reședințe administrative de ținut^[1]. Moldova avea, în acea vreme, următoarele ținuturi: Suceava (reședința administrativă Fălticeni), Neamț (reședință administrativă Piatra Neamț), Bacău, Putna (reședință administrativă Focșani), Covurlui (reședință administrativă Galați), Vaslui, Roman, Tecuci, Tutova (reședință administrativă Bârlad), Fălciu (reședință administrativă Huși), Herța, Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Cârlișu (reședință administrativă Târgu Frumos) și Iași^[2]. Articolele 301, 318 ROM prevăd normele generale pentru organizarea și funcționarea judecătoriilor de ținut, lacunele fiind completate „din mers” în maniera

^[1] Art. 301 ROM prevede „Un prezident și doi asesori împreună judecători se vor orîndui în fieștecare ținut, precum și în orașul Iași”.

^[2] M. GALAN, *Organizarea justiției moldovene în timpul ocupației rusești din anii 1828-1834*, în „Buletinul Institutului de Istoria vechiului Drept Românesc”, Institutul de Arte Grafice „Alexandru A. Țerek”, Iași, 1938, p. 116.

specifică epocii prin anaforale și printr-o Legiuire a Obșteștii Adunări din anul 1844^[1]. Deși ROM avea un statut de lege fundamentală, perceput și în epocă ca atare, atunci când prevederile sale erau neclare sau insuficiente nu se completau cu legislație „de același rang”, ci cu ofisuri, circulare și anaforale, care semănau întrucâtva cu ordonanțele guvernamentale contemporane, Obșteasca Adunare putându-le, ulterior, lua în dezbatere și vota. Între 1835 și 1844, un număr de 17 astfel de acte normative s-au transformat în legiuri ale Obșteștii Adunări, număr foarte mic, ilustrativ pentru randamentul scăzut al Legislativului din acea vreme. Era posibil ca factorii decizionali de la Iași să nu fi dorit să ia în discuție modificarea unor articole din Regulamentul Organic, preferând să le clarifice sau să dea o nouă interpretare^[2] pe calea ocolitoare a circularilor și ofiselor, pentru a nu „*irita*” puterea suzerană și mai ales pe cea protectoare, ceea ce nu era totdeauna o soluție prea fericită, unele instanțe nefiind la curent cu ultimele „*inovații*” legislative ale Divanului General, Logofeției Dreptății, Consiliului Administrativ și a altor „*comitete și comiții*”, abilitate să emită acte normative. Pentru a remedia această situație, Logofeția trimite judecătorilor o circulară, cu no. 6581, din 10 decembrie 1845, poruncind magistraților „să se intereseze a citi ceea ce se publică prin foile oficiale spre obșteasca știință, căci pentru nimicu ce va fi publicat prin foi nu se va pute apăra cu cuvântul neștiinței!”^[3].

[1] S. PASTIA, *Adunare completă de așezăminte și dezlegările date în ramul decanicu în cursu de 12 ani*, Buciumul Român, Iași, 1861, pp. 68 și 49.

[2] Vezi *infra*, nota 1, p. 44.

[3] S. PASTIA, *op. cit.*, p. 118.

Prin Anaforaua Logofetei Dreptății din 7 mai 1841^[1] se înființează posturi de candidați (membri supleanți) ce intră în complet atunci când lipsesc asesorii-judecători. Prezidentul nu poate fi înlocuit în caz de lipsă decât de unul din cei doi asesori-judecători. Candidații se recrutau, ca și asesorii și președintele, din rândul boierilor sau fiilor de boieri (în cazul candidaților) cu moșii în acel ținut. În afară de îndatoririle strict judiciare, un președinte de judecătorie ținută avea și unele atribuții administrative, urmărind buna desfășurare a activității instituției, așa cum și astăzi președinții instanțelor au astfel de atribuții, statuate prin Legea de organizare judiciară (nr. 304/2004), și cum le-au avut întotdeauna în perioada modernă și contemporană a istoriei justiției Românești^[2].

2.2. Divanurile de Apel

Prin art. 320 ROM se înființează două Divanuri de Apelații, care exercitau cel de-al doilea grad de jurisdicție în Principatul Moldovei, numite Divanul de Țara de Sus și Divanul de Țara de Gios, ambele cu sediul la Iași. „Ținuturile dar Suceava, Neamț, Roman, Dorohoi, Botoșanii și ținutul Iașii se vor îndrepta în toate pricinile la Divanul de Sus iar ținuturile Bacău, Putna, Tecuciul, Covurlui, Tutova, Fălciul

^[1] D. COHANOSKI, *Manualu judecătorescu pentru Principatul Moldovei*, Adolf Bermann, Iași, 1861, p. 32.

^[2] *Ibidem*, p. 42. Atribuțiile prezidentului erau prevăzute în art. 293 ROM, atât cele judiciare (este președintele completului de câte ori este prezent, are vot egal cu cel al asesorialor în judecarea cauzelor), cât și administrative: „se va îngriji de cercetarea cererilor după rîndul datei lor, de păzirea formelor prescise”. *Circulara Logofetei Dreptății din 22 februarie 1837* detaliază aceste prevederi: „S-au pus îndatorire prezidenților ca toate jurnalele ce se vor încheia într-o lună de zile, să se scriptuiască și să se sfăruiască de prezenți și la împlinirea anului să se trimată la ministeriu”.

și Vaslui se vor îndrepta la Divanul de Țara de Gios”^[1]. Această organizare durează până în 1845, când, prin Legiuirea Obșteștii Adunări din anul 1845^[2], cele două Divanuri se reunesc în unul singur, numit Divanul de Apel, cu sediul tot la Iași. Prin art. 320 ROM se prevedea un complet format dintr-un prezident și patru cilenuri^[3] aleși de domn, conform art. 281 ROM. În noua organizare, dată de Legiuirea Obșteștii Adunări din 1845, s-a prevăzut un singur prezident și șase asesori-judecători, completul de judecată fiind de cinci, iar în caz de recuzare a unora se adăugau, pentru împlinirea cvorumului de cinci, doi candidați (membri supleanți) de la Divanul Domnesc. În anul următor, printr-o nouă legiuire^[4], Obșteasca Adunare scade numărul asesorilor de la cinci la patru, prevăzând în schimb un număr de trei candidați, de data aceasta ai Divanului de Apel. Numai în caz că nu se putea îndeplini numărul de cinci pentru ca instanța să fie constituită legal, art. 5 din legiuirea de la 1846 permitea completarea cu membrii supleanți ai Divanului Domnesc.

Nici această organizare nu rămâne definitivă. În anul 1851, la înființarea Divanului de Întărituri, s-au suprimat posturile de membri supleanți ai Divanului de Apel, pentru ca, în 1855, acestea să se înființeze din nou, de data aceasta în număr de două^[5]. Acești membri supleanți aveau îndatorire de a fi prezenți zilnic la instanță,

[1] *Ibidem*, p. 53.

[2] *Ibidem*.

[3] Cilen/cilenuri este un arhaism provenind din limba rusă cu sensul de „membru al completului de judecată”, mărturie a influenței pe care a exercitat-o ocupația rusă în Principate între 1828-1834.

[4] *Ibidem*, p. 55, Legiuirea Obșteștii Adunări din 26 ianurie 1846.

[5] *Ibidem*, pp. 56-57. Așezământul Divanului General din anul 1851 și Legiuirea Divanului General, întărită prin Ordonanța domnească din 26 ianuarie 1856.

de la 9 dimineața până la ora 14.00, spre deosebire de cei de la judecătoriile ținute, care trebuiau înștiințați cu o zi înainte^[1].

Art. 332 ROM se ocupă și de organizarea Cancelariei Divanului de Apel al cărei șef era directorul (prim-grefierul de mai târziu), însărcinat cu „ținerea condicilor de practice și cu alcătuire acturilor de judecată”. Cancelaria Divanului de Apel era împărțită în patru „mese”: prima era cea a cauzelor referitoare la bunurile imobile și a execuțiilor silite referitoare la astfel de bunuri, tot aici se realiza și autentificarea contractelor de donații, vânzare-cumpărare de imobile^[2]. Cel mai adesea se autentificau actele referitoare la imobilele-terenuri arabile cu o suprafață semnificativă, mai rar pentru imobilele clădiri. Aceste atribuții au fost preluate din 1851 de Divanul de Întărituri, masa pricinelor atingătoare de averea mișcătoare, a treia, pentru autentificarea înscrisurilor referitoare la garanții (gajuri și ipoteci) și la foile de zestre, iar cea de-a patra „masa reghistraturei” unde era ceea ce astăzi am numi arhiva instanței^[3].

Divanul de Apel era competent să judece apelurile împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță de judecătoriile de ținut, conform art. 321 ROM, dacă obiectul respectivelor cauze era reprezentat de bunuri mobile cu valoare mai mare de 1.500 lei sau de imobile cu o suprafață mai mare de 30 de stânjeni^[4]. Atât timp

^[1] *Ibidem*, p. 55, Ofisul domnesc din 19 iulie 1846 „de la sine se înțelege că și ceilanți candidați care n-ar intra în lucrare, trebuie să fie pururea la Divan în ceasurile hotărâte, spre a păși în lucrarea când s-ar dezvăli cazuri de rechiuzăție”.

^[2] *Ibidem*, p. 56.

^[3] *Ibidem*.

^[4] În caz contrar, exercitarea acestei căi de atac era condiționată de depunerea unei cauțiuni la instanța de fond.

cât au existat două Divanuri apelative, fiecare avea competența teritorială asupra ținuturilor specificate în art. 320 ROM, după 1845 acestea transformându-se într-un unic Divan de Apel, iar competența teritorială a acestuia se întindea asupra tuturor cauzelor civile de pe teritoriul Principatului Moldovei. Divanul apelativ mai avea atribuții și în confirmarea sentințelor instanțelor inferioare^[1] și în organizarea lucrărilor cadastrale în timpul operațiunii de „clasificare” a proceselor de hotărnicie (acțiuni în revendicare și grănițuirii)^[2] din perioada 1835-1847. Din art. 280 lit. b) ROM rezultă că Divanul de Apel avea competență și în materie comercială^[3], dar era egal în grad cu Tribunalul de Comerț de la Galați. Spre deosebire de acesta din urmă, Divanul apelativ judeca apelurile în materie comercială contra hotărârilor judecătoriale cu secții comerciale din Iași, Focșani și Botoșani (art. 340 ROM).

2.3. Divanul Domnesc

Al treilea grad de jurisdicție în principatul Moldovei se exercita prin Divanul Domnesc. Instanța, denumită până în 1833 Înalțul Divan^[4], era competentă să judece în ultimă instanță toate apelurile în materie civilă și comercială^[5] declarate împotriva hotărârilor Divanurilor de Apel.

[1] Vezi *infra*, p. 103.

[2] Vezi *infra*, p. 121.

[3] Vezi *infra*, nota 3, p. 19.

[4] M. GALAN, *op. cit.*, p. 156. Logofeția Dreptății, în proiectul său înaintat Comisiunii instituite de Obșteasca Adunarea Ordinară, a propus denumirea de Divan de Revizie.

[5] În materie comercială, Divanul Domnesc judeca și apelurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță de Tribunalul de Comerț de la Galați, conform art. 340 ROM.